

Jaarverslag Kenniswaerkplaats Leefbare Wijken 2020

1. Doelen en organisatie van de Kenniswaerkplaats

De Kenniswaerkplaats (KWP) Leefbare Wijken is een samenwerkingsverband tussen de gemeente Rotterdam en de Erasmus Universiteit Rotterdam met als tweeledige doelstelling:

- 1) **Kennis genereren:** het (laten) uitvoeren van beleids- en praktijkrelevant onderzoek over stadswijken en zaken als leefbaarheid, (ervaren) veiligheid, burgerparticipatie, enz.
- 2) **Kennis delen:** door middel van publicaties op onze website, lezingen en expertmeetings over relevante thema's voor medewerkers van de gemeente Rotterdam en andere geïnteresseerden.

De **regiegroep** vormt de dagelijkse leiding van de KWP Leefbare Wijken. Godfried Engbersen (hoogleraar Sociologie/EUR) en Hestia Reukema-Gevers (Directeur Dienstverlening/gemeente Rotterdam) fungeerden in 2020 als respectievelijk universitaire en gemeentelijke 'trekkers' van de Kenniswaerkplaats. Verder zaten in de regiegroep: Roy Geurs (Maatschappelijke Ontwikkeling/gemeente), Wim van der Zanden (Onderzoek en Business Intelligence/gemeente), Annet Akkerma (Stadsontwikkeling/gemeente), Marianne van Wijngaarden (Stadsbeheer/gemeente), Natascha Harkhoe (Veiligheid/gemeente) en Marjolein Kooistra (ESSB/EUR). Erik Snel en Beitske Boonstra fungeerden als coördinatoren van de Kenniswaerkplaats en werden daarin ondersteund door Sophie Claessens (allen DPAS/EUR). Frank Kenselaar (Stadsbeheer/gemeente) was jarenlang lid van de regiegroep, maar is in 2020 gestopt.

De regiegroep wordt ondersteund door de **programmagroep**, die bestaat uit een breed netwerk van vertegenwoordigers van diverse geledingen van de gemeente, de EUR en andere kennisinstututen. De programmagroep dient enerzijds als klankbord voor de regiegroep om meer inzicht te krijgen in de kennisvragen van het beleid en de onderzoeksplannen van betrokken onderzoekers en denkt anderzijds mee over de activiteiten van de KWP.

Contact:

Website <http://www.kenniswerkplaats-leefbarewijken.nl/>
Mail leefbaarheid@essb.eur.nl

2. Onderzoek van en voor de Kenniswerkplaats

Wat betreft onze eerste doelstelling (“kennis genereren”) was 2020 een vruchtbaar jaar. Er zijn in 2020 verschillende publicaties afgerond waarvoor de Kenniswerkplaats het initiatief had genomen of waarbij we meer indirect betrokken waren. In het onderstaande overzicht wordt een onderscheid gemaakt tussen onderzoek over de maatschappelijke impact van COVID-19 en overige publicaties. Wat betreft het eerste namen vertegenwoordigers van de gemeente en van de EUR al snel na de uitbraak van het coronavirus in maart 2020 het initiatief om de impact van het virus kwantitatief te onderzoeken. De eerste twee rondes van dit onderzoeksproject werden mede ondersteund vanuit de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken. Later werden ook Den Haag en Amsterdam bij dit onderzoek betrokken en was ZonMw bereid het project financieel te ondersteunen. Dit alles resulteerde tot dusver in drie metingen van de impact van COVID-19, waarover diverse rapporten en *working papers* werden geschreven. Daarnaast werden diverse andere onderzoeken afgerond.

Hieronder volgt een overzicht van alle onderzoekspublicaties die in 2020 zijn afgerond en alle lopende onderzoeksprojecten, (mede)gefinancierd door de KWP Leefbare Wijken. De afgeronde publicaties zijn ook terug te vinden op de website (<http://www.kenniswerkplaats-leefbarewijken.nl/publicaties/>).

Afgerond en lopend onderzoek rond COVID-19:

Publicaties afgerond in 2020:	
<p>De bedreigde stad: de maatschappelijke impact van COVID-19 op Rotterdam (eerste rapport) Door: G. Engbersen, M. van Bochove, J. de Boom, J. Burgers, G. Custers, O. Erdem, A. Krouwel, J. van Lindert, E. Snel, M. van Toorn, P. van Wensveen & T. Wentink</p> <p><i>De coronapandemie heeft een enorme impact op de samenleving. Het onderzoek ‘De bedreigde stad’ laat zien dat de maatschappelijke impact van COVID-19 in Rotterdam en Nederland groot is. In Rotterdam voelt bijna 40 procent van de bevolking zich persoonlijk bedreigd en meer dan 70 procent is van mening dat de stad Rotterdam bedreigd wordt door het coronavirus. Het onderzoek, gebaseerd op een enquête met ruim 6000 respondenten in heel Nederland en bijna 1500 respondenten in Rotterdam, stond onder leiding van Godfried Engbersen (EUR) en is mede mogelijk gemaakt door de gemeente Rotterdam en de Kenniswerkplaats Leefbare wijken.</i></p>	
<p>Berichten uit een stille stad: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Den Haag Door: K. Rusinovic, H. Theisens, G. Engbersen, J. de Boom & P. van Wensveen</p> <p><i>De impact van COVID-19 op de Haagse samenleving is fors. Veel mensen hebben inkomensverlies geleden, mijden medische zorg en geven aan dat ze minder medische zorg ontvangen. Veel forser nog is de angst. Grote groepen mensen zijn bang om hun baan of bedrijf te verliezen als gevolg van de coronacrisis. Hierbij worden de zwakste groepen het hardste getroffen. Mensen met een tijdelijk contract, lager opgeleiden, laagbetaalden en mensen met een zwakke gezondheid geven veel vaker aan inkomensverlies te hebben geleden, medische zorg te mijden en minder zorg te ontvangen.</i></p>	

De heropening van de samenleving: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland (tweede rapport)

Door: G. Engbersen, M. van Bochove, J. de Boom, J. Burgers, T. Etienne, A. Krouwel, J. van Lindert, K. Rusinovic, E. Snel, A. Weltevrede, P. van Wensveen & T. Wentink

Tijdens het voorlopige hoogtepunt van de corona-uitbraak, in april, bleek dat een groot deel van de Nederlandse bevolking angstig en onzeker was. Wat is er sinds april veranderd? Dit is onderzocht met een landelijke steekproef met 20.462 respondenten waarbij ook specifiek gekeken is naar de situatie in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam. Uit het onderzoek blijkt dat de gevoelens van angst en onzekerheid zijn afgenomen, maar dat vooral kwetsbare groepen nog steeds bang zijn hun baan of inkomen te verliezen. Het onderzoek stond onder leiding van Godfried Engbersen (EUR) in samenwerking met de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en Den Haag en de kenniswerkplaats Leefbare wijken

De verdeelde samenleving: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland (derde rapport)

Door: G. Engbersen, M. van Bochove, J. de Boom, J. Burgers, T. Etienne, A. Krouwel, J. van Lindert, K. Rusinovic, E. Snel, P. van Wensveen & T. Wentink

Tijdens het voorlopige hoogtepunt van de corona-uitbraak, in april, bleek dat een groot deel van de Nederlandse bevolking angstig en onzeker was. Bij de heropening van de samenleving begin juli was de angst en onzekerheid afgenomen, maar dat heeft zich niet doorgezet. Dit blijkt uit de bevindingen van het vervolgonderzoek 'De verdeelde samenleving'. Er is weer sprake van een toename van angst- en stressgevoelens en een verdere afname in het vertrouwen in de overheid, het RIVM en de GGD. Jongeren en mensen met kwetsbare maatschappelijke posities, zoals een laag inkomen, een lage opleiding, geringe werkzekerheid, en een beperkt ondersteunend netwerk, hebben relatief meer onvrede over het overheidsbeleid dan groepen met een sterkere maatschappelijke positie en een sterker ondersteunend netwerk.

Angst, stress en somberheid door corona: verhalen achter de cijfers (Working papers maatschappelijke impact COVID-19 #01)

Door: M. van Bochove

De uitbraak van de coronapandemie heeft een grote impact op het mentale welbevinden van de bevolking. Het onderzoeksrapport 'De bedreigde stad' liet zien dat grote delen van de Rotterdamse en landelijke bevolking meer angst, stress en onzekerheid ervaren. Tot nu toe krijgen de verhalen achter de cijfers veel minder aandacht. In deze eerste editie van de 'Working Papers Maatschappelijke Impact COVID-19' draait het om de grote diversiteit aan gevoelens en ervaringen: de ene angst is de andere niet.

<p>Onzekerheid over werk en inkomen: bevindingen en beleidsstrategieën (Working papers maatschappelijke impact COVID-19 #02) Door: M. van Bochove, K. Rusinovic, G. Engbersen, & T. Wentink</p> <p><i>De coronacrisis heeft grote impact op werk en inkomen. Bepaalde groepen, zoals zzp'ers, worden harder getroffen dan andere. In deze tweede editie van de 'Working Papers Maatschappelijke Impact COVID-19' bespreken we net als in de eerste editie verhalen achter de cijfers, waarbij ervaren werk- en inkomensonzekerheid dit keer centraal staat. De verhalen zijn divers, maar bij veel mensen overheerst pessimisme, vooral als het om de langere termijn gaat.</i></p>	
<p>Maatschappelijke coalities in coronatijd (ESSB podcast) Door: B. Boonstra & S. Claessens</p> <p><i>Tijdens de eerste corona-lockdown in maart 2020 ontstonden in Rotterdam tal van initiatieven om medeburgers door de crisis te helpen. Deze initiatieven hebben grote maatschappelijke meerwaarde. Hoe komen deze initiatieven tot stand, en hoe ondersteun je ze het beste? Onderzoekers Beitske Boonstra en Sophie Claessens spreken in deze podcast 'Maatschappelijke Coalities in Coronatijd in Rotterdam 2020' over hun onderzoek naar de maatschappelijke initiatieven in Rotterdam tijdens de coronacrisis.</i></p>	
<p>Lopend onderzoek:</p>	
<p>Maatschappelijke coalities in coronatijd: van spontaan initiatief naar duurzaam samenwerkingsverband (publicatie verwacht in maart 2021) Door: B. Boonstra & S. Claessens</p> <p><i>In maart 2020 gaf de COVID-19-pandemie aanleiding tot een eerste lockdown en ontstonden in Rotterdam tal van maatschappelijke initiatieven om getroffen stadsgenoten door de crisis heen te helpen, daarin gesteund door instanties, bedrijven, fondsen en de lokale overheid. Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in hoe corona-initiatieven ontstaan, hoe ze zich ontwikkelen tot duurzame maatschappelijke coalities, en welke maatschappelijke en institutionele factoren daar een rol in spelen. Dit onderzoek baseert zich op een longlist van 91 initiatieven, waarvan er vijftien initiatieven geselecteerd zijn voor nader onderzoek.</i></p>	

Overig afgerond en lopend onderzoek:

<p>Publicaties afgerond in 2020:</p>	
<p>Op zoek naar de energie van Rotterdam: lerend op weg in de gebiedsaanpakken aardgasvrij Rotterdam Door: E. Minkman, V. Visser, A. van Buuren & J. van Popering-Verkerk</p> <p><i>De gemeente Rotterdam wil tenminste 10.000 bestaande woningen aardgasvrij maken of daarop voorbereiden. Hoe doe je dat? Bestuurskundigen van de Erasmus Universiteit Rotterdam onderzochten vijf pilotgebieden in Rotterdam waar een gebiedsaanpak aardgasvrij is gestart. Uit het onderzoek 'Op zoek naar de energie van Rotterdam' blijkt dat het de gemeente Rotterdam goed lukt om Rotterdammers hierin te ontzorgen, maar dat er meer ruimte mag zijn voor bewoners die zelf actief willen bijdragen aan de energietransitie. Het koppelen aan andere wijkopgaven, zoals werkgelegenheid en leefbaarheid, lukt op kleinschalig niveau. Het onderzoek is gedaan in opdracht van Kenniswerkplaats Leefbare Wijken en afdeling Duurzaamheid van de gemeente Rotterdam.</i></p>	

Burgerparticipatie in kleine kernen

Door: Citisens (Necker van Naem)

Met Pernis, Rozenburg en Hoek van Holland telt de gemeente Rotterdam drie kleine kernen in het havengebied, op enige afstand van de stad. Elke kern heeft zijn eigen identiteit en aandachtspunten m.b.t. leefbaarheid. Het eigen karakter van de kleine kernen vraagt om maatwerk om de bewoners te betrekken bij gemeentelijk beleid. Citisens deed onderzoek naar de wijze waarop bewoners per kern het beste betrokken kunnen worden.

Lopend onderzoek:**Maatschappelijke veerkracht in BoTu (publicatie verwacht in april 2021)**

Door: W. Doff & T. Swerts

Lokale overheden willen hun steden en bewoners veerkrachtiger maken, zoals met het programma Veerkrachtig BoTu 2028 voor Bospolder-Tussendijken. De ambitie is dat BoTu 'de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam' wordt. Met het onderdeel Social Impact by Design werden private partijen opgeroepen om met innovatieve ideeën voor de wijk te komen. Acht sociologiestudenten (EUR) deden kwalitatief onderzoek naar deze burgerinitiatieven. Op verzoek van de KWP en VCC maken Wenda Doff en Thomas Swerts een overkoepelende analyse van hun scripties. De werkhypothese is dat het programma nieuwe vormen van samenwerking tussen markt, bewoners en overheid produceert en daarmee nieuwe methodes en praktijken van wijkverbetering. Of dit leidt tot meer veerkracht, kan met dit onderzoek niet worden gezegd. Wel onder welke condities veerkracht ontstaat, hoe bottom-up initiatieven ontstaan, of professionals zich responsief opstellen en of er verbinding is met bestaande buurtnetwerken en -organisaties.

Bevolkingsontwikkelingen in Rotterdam-Zuid (publicatie verwacht in maart 2021)

Door: G. Custers & G. Engbersen

Eén van de doelstellingen van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ), de opdrachtgever van dit onderzoek, is om tot een meer evenwichtige bevolkingssamenstelling op Zuid te komen. Mede door gebrek aan aantrekkelijke woningen vetrekken sociale stijgers te vaak uit Zuid en zijn nieuwkomers van buiten niet geneigd om er te gaan wonen. Dit onderzoek beschrijft de veranderende bevolkingssamenstelling van de NPRZ-wijken tussen 2011 en 2019. De belangrijkste bevinding is dat de middengroepen op Zuid in aantal toenemen. Het onderzoek onderscheidt verschillende middengroepen. Vooral de 'culturele middengroep' is gegroeid. Deze groep heeft vooral veel cultureel kapitaal, maar ook bovengemiddeld economisch en sociaal kapitaal. Daarnaast is de opkomende middengroep' toegenomen. Deze groep heeft potentie om sociaal te stijgen vanwege de jonge leeftijd, opleidingsniveau en sociaal kapitaal. Daarnaast beschrijft het onderzoek een zekere verharding in het lager segment. Ook het 'precariaat', de meest kwetsbare groep, is gegroeid op Zuid.

Experiment digitale buurtpreventie (publicatie verwacht in najaar 2021)

Door: Hogeschool Inholland

Het onderzoek 'Alerte burgers, meer veiligheid?' (Eysink Smeets e.a., 2019) heeft beschreven op welke wijze digitale buurtpreventie, zoals via Whatsapp-groepen, een rol kan spelen in het verhogen van de veiligheid in buurten. In vervolg daarop is de gemeente Rotterdam in 2020 een experiment gestart in een viertal buurtpreventiegroepen, waarin met een aantal gerichte interventies wordt beoogd de werking van de groepen te verbeteren. De onderzoekers van het lectoraat Publiek Vertrouwen in Veiligheid van de Hogeschool Inholland, tevens auteurs van het voornoemde rapport, denken mee bij de opzet van het experiment, het bepalen van de interventies en het meten van de resultaten. De KWP is medefinancier van het onderzoek.

3. Bijeenkomsten en activiteiten

De tweede doelstelling (“kennis delen”) streeft de Kenniswerkplaats na door de resultaten van onderzoek op de website te delen én door bijeenkomsten te organiseren. Vanwege de COVID-19-crisis heeft de Kenniswerkplaats in 2020 geen fysieke bijeenkomsten kunnen organiseren, waardoor er minder bijeenkomsten zijn geweest dan in andere jaren. Desalniettemin zijn we erin geslaagd om twee goedbezochte online lezingen te organiseren in 2020. De verslagen van deze digitale bijeenkomsten zijn terug te vinden op de website (<https://www.kenniswerkplaats-leefbarewijken.nl/bijeenkomsten/>)

<p>Lezing: ‘Kwetsbare bewoners en leefbaarheid in Rotterdam’ Door: Jeroen Frissen</p> <p><i>Dinsdag 20 oktober 2020 gaf Jeroen Frissen (Circusvis) een digitale lezing over het rapport ‘Kwetsbare bewoners en leefbaarheid: trends en ruimtelijke verschillen in Rotterdam’ van Kees Leidelmeijer en Jeroen Frissen. Dit onderzoek was in opdracht van de Gemeenteraad Rotterdam en diverse Rotterdamse woningcorporaties. Het onderzoek laat zien dat er een toenemende instroom is van kwetsbare groepen in corporatiewoningen. Dit doet zich in het bijzonder voor in buurten met relatief veel corporatiewoningen. Tegelijkertijd neemt in deze buurten de overlast toe en daalt de leefbaarheid. Na de lezing van Jeroen Frissen volgde een eerste reactie van Matthijs Uytterlinde (Platform31).</i></p>	
<p>Lezing: ‘Us versus Them: Race, Crime, and Gentrification in Chicago Neighborhoods’ Door: Jan Doering</p> <p><i>Donderdag 10 december 2020 gaf Jan Doering (McGill University) via een live-verbinding met Canada een lezing over zijn nieuwe boek ‘Us versus Them: Race, Crime, and Gentrification in Chicago Neighborhoods’. Dit boek beschrijft hoe criminaliteit en gentrificatie aan elkaar gerelateerd zijn en kunnen zorgen voor verdere polarisatie binnen etnisch diverse wijken. De lezing was georganiseerd in het kader van de DPAS International Lecture Series aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en door de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.</i></p>	

4. Mediapublicaties

Naar aanleiding van de reeks onderzoeksrapporten over de maatschappelijke impact van COVID-19 zijn meerdere mediapublicaties verschenen:

De bedreigde stad: de maatschappelijke impact van COVID-19 op Rotterdam

- Algemeen Dagblad (28 april 2020): <https://www.ad.nl/dossier-coronavirus-rotterdam/rotterdamers-voelen-zich-bedreigd-door-coronacrisis-maar-er-is-ook-een-lichtpuntje~a4222a70/>
- NOS (28 april 2020): <https://nos.nl/artikel/2332053-onderzoek-naar-impact-coronacrisis-mensen-missen-toekomstperspectief.html>
- Sociale Vraagstukken (30 april 2020): <https://www.socialevraagstukken.nl/interview/godfried-engbersen-de-angst-en-stress-die-de-crisis-meebrengt-is-saillant/>
- NPO Radio 1 (30 april 2020): <https://www.youtube.com/watch?v=GndU01QPsYA&feature=youtu.be>
- Platform voor Buurtontwikkeling (8 mei 2020): <https://www.buurtwijs.nl/content/de-bedreigde-stad>
- Sociale Vraagstukken (22 mei 2020): <https://www.socialevraagstukken.nl/angst-stress-en-somberheid-door-corona-verhalen-achter-de-cijfers/>
- Studio Erasmus Podcast (2 juni 2020): <https://open.spotify.com/episode/6e3YAOFqgawTObG9fd39IF>

De heropening van de samenleving: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland

- Sociale Vraagstukken (2 september 2020): <https://www.socialevraagstukken.nl/interview/corona-onderzoeker-marianne-van-bochove-zzpers-en-mensen-met-een-uitkering-zijn-heel-onzeker/>

De verdeelde samenleving: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland

- Sociale Vraagstukken (18 december 2020): <https://www.socialevraagstukken.nl/wenkend-perspectief-harder-nodig-dan-ooit/>